

POMOZI PÉTER

JÚLIA SZÉP LEÁNY. A SZÁJHAGYOMÁNY JELENTŐSÉGE A NYELVTÖRTÉNETI KUTATÁSOKBAN

ABSZTRAKT: A *Júlia szép leány* balladacím, moldvai forrásokban leggyakrabban *Márton szép Ilona*, a keleti magyar nyelvjáróterületen igen népszerű és elterjedt *Mennybe vitt leány* balladatípusára utal. E típusnak archaikus, székely és moldvai csángó nyelvjárásból gyűjtött változatai kitűnő példákat mutatnak a szájhagyomány nyelvtörténeti jelentőségére.

Tanulmányom első, bevezető része szájhagyomány és írásbeliség viszonyát elemzi, éppen abból a szempontból, hogy milyen távlatot nyithat az oralitás vizsgálata a nyelvtörténet korai írott szakaszaiban, sőt azon túl is, az ősmagyar kor irányába bővítve a nyelvtörténeti kutatások időhatárait. Ennek nyelvtörténeti jelentősége felbecsülhetetlen, mert elenyésző az esélye annak, hogy az ősmagyar nyelv időszakából bárhol jelentősebb írott emlék lappangana, így valójában a lejegyzett szájhagyomány nyithat újabb vizsgálati lehetőségeket.

A második részben a *Júlia szép leány* néhány balladaváltozatából gyakorlati példákon mutatom be a folklórlingvisztikai elemzések lehetséges térbeli és időbeli kereteit. Az említett szövegeken túl régi stílusú népdalokból és archaikus (apokrif) népi imádságokból is bemutatok hangtani, alaktani és mondattani érdekességeket, melyekhez tipológiai párhuzamokat is rendelek az uráli átjáró környékéről, a Volga–Káma–Belaja–Urál folyók menti nyelvi areából.

KULCSSZAVAK: nyelvtörténet, népköltészet, szájhagyomány, régi stílusú népballadák, folklórnyelvi archaizmusok, ősmagyar nyelv

Írott nyelvi hagyomány és szóbeliség: a folklór nyelvtörténeti távlatairól és értékéről

A közösségek kulturális emlékezete, s ezek részeként számos folklórjelenség (pl. tánc, ének, mondókák) vélhetően egyidős az emberiséggel, a modern emberi nyelvvel. A történeti nyelvészet néhány kivételtől eltekintve¹ mégsem tulajdonított nagy jelentőséget a folklór nyelvi vonatkozásainak, a folklórnyelvi archaizmusok kutatásának a legutóbbi időkig: talán túlságosan is erős választóvonalat húzott az írásbeliség, a nyelvemlékes kor kezdőpontjára, azon belül is a magyar nyelvtörténet esetében a görög- és latinbetűs írásbeliség határára, mely választóvonalon túl, a nyelvemléktelennek tekintett korokban már csak a szorosabb értelemben vett történeti összehasonlító stúdiumok művelését látta lehetségesnek.

Képes Géza A magyar ősköltészet nyomairól írt munkájában arról beszél, mennyire béklyózza a latinításon alapuló *literatura* megjelenése az ősi folklórhoz, (nála ősköltészethez) kötődő elképzeléseinket: „Hogy az ősköltészetet ed-

1 Kivételek a folklórral is foglalkozó nyelvtörténészek, ill. a nyelvföldrajzzal, dialektológiával is foglalkozó néprajzosok. Néhány példa: előbbire az észti Juhan Peegel monográfiája és észti folklórlingvisztikai szótára, utóbbira a délvidéki Silling István munkássága, mindkettejük munkái hatással voltak e tanulmány írójának történeti folklórlingvisztikai elképzeléseire (pl. Silling 2003; Peegel 2006). Voigt Vilmos több elméleti írásában taglalta a folklórlingvisztika hatókörét. Korai kezdemény volt ebben az irányban Kelemen 1937-es dolgozata, bár e kiszámolótípust taglaló munka (nyelv)történeti nézőpontunknál szűkebb kitekintésű, inkább a voigti folklórlingvisztikai koncepció keretrendszerébe illik, vö. Voigt 2011. Újabban Korompay Klára végzett szókészletani vizsgálatot a Grál-motívumról archaikus népi imádságaink körében (Korompay 2017, 44–51.), jómagam pedig a magyar múltidőrendszer és a kétszótátú grammatikai evidencialitás összefüggésének vizsgálatában támaszkodtam archaikus imaszövegekre (Pomozi 2018, 237–239.), ill. a „nem tudta kilelni kegyesi mivoltát”-típusú szerkezetekről közöltem esettanulmányt (Pomozi 2020).

dig, nálunk legalábbis, következetesen kirekesztették az irodalomból és a történeti vizsgálatból, annak oka mindenekelőtt abban rejlik, hogy a kereszténység felvételével, az egyház nyelvének, a latinnak a bővületében „litteratura” névvel csakis írott (litterae), írásban megrögzített, és hozzátehetjük: keresztény szellemű alkotásokat értettek. A latinitásnak ez az igézete – és igája – megmaradt napjainkig.” (Képes 1976, 7.).

Kétségtől igen sarkos ez a lassan fél évszázados vélemény, ámde rávilágít arra a szemléleti asszimetriára, amely a nyelvtörténeti monográfiákat jellemezte a folklór tudományos publikálásának korszakában, az utóbbi másfélszáz évben is. Példa erre Simonyi Zsigmond *Tüzetes magyar nyelvtan történeti alapon c.* egyébként kiváló munkája s annak későbbi, német nyelvű átdolgozása, ahol folklórszövegek legfeljebb nyelvjárási mutatóként szerepeltek (Simonyi 1907, 131-151.). Aztán Erdélyi Zsuzsanna archaikus népi imádságainak kaposvári őskiadása, majd a teljesedő Hegyet hágék, lőtőt lépék kiadások (Erdélyi 1999), és az ennek nyomán felvirágzó népi imakiadások után ismét felvetődött, milyen időbeli és interdiszciplináris távlatokat nyithatnak egyes folklórszövegek? A nyelvtörténet képviselőjében Pais Dezső szólalt fel az Erdélyi-felfedezésekről rendezett akadémiai vitában, példákkal igazolva e szövegek nyelvtörténeti jelentőségét (Pais 1971, 365-367.).

Örvendetes fejlemény, hogy A magyar nyelvtörténet kézikönyvének szövegtörténet fejezetében Gallasy Magdolna számba veszi „az oralitás korának szövegei”-t, (Gallasy 2018, 228-236.), a folklór és az írott szövegek közti áthatások lehetőségeit. Esetvizsgálatokat néhány érdekes megjegyzést nem számítva azonban (itt) ő sem kínál. Mégis azt hiszem, minden népköltészetünket behatóbban ismerő nyelvtörténész kolléga egyetért abban, hogy egyes folklórnyelvi archaizmusoknak kivételes nyelvtörténeti értéke lehet. Ezért is gondolom, hogy régi stílusú folklórszövegeinket meg kellene említeni a nyelvtörténet forrásai közt, tanulságaikat pedig az esettanulmányok számának bővülésével jobban figyelembe kellene venni. Ez a fajta áttörés azonban a fentebbi Gallasy-kivételtől eltekintve A magyar nyelvtörténet legfrissebb, lila kézikönyvében is elmaradt, (vö. Kiss 2018, 48-51.).

Igaz, az írásbeliség-központúság valamelyest érthető: az írott korpuszok adatainak értékelése, még ha a normatív szabályokon alapuló köznyelvek ko-

rát megelőzően gyakori olvasati-értelmezési nehézségekkel kell is számolnunk, elsősre sokkal biztosabb terepnek tűnik, mint a szájhagyományban öröklődő archaikus nyelvi formák tanúságának feltérképezése. Másrészt azonban éppen az oralitás, ahogy az angol terminus találóan mondja, az *oral history* jelentheti azt a nyelvtörténeti forrástöbbletet, mellyel áthidalható, tompítható a nyelvemlékes és az ún. nyelvemléktelen kor között húzódó törésvonal, azaz az *oral history* felfogható *oral language history*-nak is. Azt hiszem, itt elég arra az általánosan elfogadott tényre utalnom, hogy a magyar nyelv kora többszöröse, minimum két és félszerese az írott magyar nyelv korának.²

A magyar nyelvjárasterületen a XIX. század negyvenes éveitől már kelendő hozzáértéssel, tudományos módszerességgel gyűjtött, hatalmasra duzzadó folklóranyag – a legelsőik között Petrás Ince, Erdélyi János, Kriza János munkásságára gondoljunk – óriási lehetőséget kínál nyelvtörténeti láthatárunk szélesítésére is. Különösen a régi stílusú balladák, népdalok archaikus nyelvi elemeinek módszeres vizsgálata, sőt, az olyan különleges lexikai elemeknek, mint a gyermekijesztőknek a vizsgálata (vö. Hoppál 2006) – melynek tudományos elkülönítésére én a történeti folklórlingvisztika nevet javaslom, – nyithat időben és térben új távlatokat a nyelvtörténeti kutatásban. Természetesen mindennek megvannak a maga korlátai: az, hogy a folklóridő mint távlat és mint önálló kulturális korszak³ is jelentős az emberi civilizáció életében, nem jelenti azt, hogy minden folklórjelenség egyformán ősi. Ennek megfelelően tehát minden konkrét adatelemzésnél kettős datálási nehézség léphet fel:

- 2 A Kárpát-medencei rovásírásos emlékek kutatásában legújabbán Fehér Bence ért el számottevő eredményeket és tette fel a kérdést, bővíthető-e legrégebbi rovásírásos emlékeink köre, pontosabban úgy fogalmaz, „a korpusznak időbeli korlátja elvileg nincs” (Fehér 2020, 15.). Írásom ugyannerre a lehetőségre példa a szövegfolklór köréből.
- 3 Lennart Meri *Höbevalge* c. esszékötetében el is különítette az ősi folklóridőt a történeti időtől, hangsúlyozva, hogy előbbi emlékei ott élhetnek a nemzedékről nemzedékre öröklődő szájhagyományban (Meri 1976). Meri dichotómiája értelmében viszont az ősi folklóridő vizsgálódásaink kora elé esik, és az nézetem szerint már csak paleolingvisztikai hipotézisekkel közelíthető a nyelvészet oldaláról. A folklórjelenségek általam javasolt vizsgálati távlata (max. néhányezer, egyes kivételes földi példák esetében legfeljebb tíz-tizennégyezer évről lehet szó, felfogásom szerint különösebb megszorítás nélkül elhelyezhető a Meri szerinti történeti időben, annak írásbeliség előtti időszakában.

- (minimum) mennyi idős lehet egy adott folklórmotívum;
- (minimum) mennyi idős lehet az adott folklór-kontextusban megjelenő folklórnyelvi archaizmus?

A folklórnyelvi archaizmusok nyelvtörténeti értékét tovább emeli, hogy a folklór – ha hagyományozás és megújítás örökös lüktető kettőssége, állandóság és variabilitás miatt áttételesen is, – a valamikori élőnyelv lenyomata, és ezzel a beszélt nyelv történeti emléke is. Az egyszerű, tanulatlan emberek beszélt nyelvére jóval kevésbé hatottak, mert jóval kevésbé hathattak az ó- és középmagyar kor írásbeliségét markánsan befolyásoló latinitás grammatikai és stílári min-tái. A szájhagyomány legjobb átörökítői minden korban iskolázatlan személyek voltak, ez meghatározta spontán, az írásbeliség kötöttségeitől, egységesítő tö-rekvésektől mentes⁴ nyelvhasználatukat és ennek továbbörökítését. Kodály köl-tői megfogalmazásával élve „a kunyhókba szorult a magyar lélek ősrétegének minden maradványa” (Kodály 1960: 5). E ponton tehát ideje is áttekinteni a szájhagyomány útján terjedő és az írásbeliség által hátrahagyott szövegek jel-lemzőit, eltéréseit:

Összevető szempont	Folklór	Írásbeliség
1. Időtávlat	Nem nyelvspecifikusan gyakorlatilag beláthatatlan. Adott nyelv keretei közt általában jelentősen meghaladhatja az írásbeli emlékekkel belátható időt, egyidős az adott nyelvvel	Csak nyelvspecifikusan értelmezhető: adott nyelv történetének általában viszonylag kései szakaszában jelenik meg, számos szocio-kulturális és politikai feltétele van
2. Alkotói variabilitás	Termékeny változatokban élő, személyhez nem kötött, az eredeti alkotó(k) ismeretlen(ek), ugyanakkor átörökítés és variabilitás kettős lüktetésében él, l. még <i>Nyelvi hagyománytisztelet</i>	Az egyszer leírt maradandó: <i>scripta manent</i> (eltekintve a ma már nem jellemző klasszicista-winckelman-niánus kánontól). Az eredetiség sérthetetlen, személyhez kötődő jogok védik
3. Alkotói naivitás	Jellemző	Nincs vagy nem jellemző

4 A „mentesség” természetesen nem abszolút, írott és szóbeli hagyomány egymásba játszására mindenütt akad példa, ahol írásbeliség van.

4. Alkotói tudatosság (a naivitással nagyjából fordítottan arányos)	Műfajtól függően korlátozottan jellemző (pl. gyermekmondóka vs hősnék)	A romantikus eredetiségesség megjelenése előtt is szerepe van, utána kiemelt jelentőségű
5. Nyelvi variabilitás	Nincs tudatos normatív ⁵ szándék, spontán nyelvjárási változatokban él a szöveg	Tudatos normatív szándék mind a szókészlet, mind a nyelvtan alkalmazása terén, s ez nyelvváltozattól függetlenül jellemző
6. Iskolázottság szerepe	Minél alacsonyabb iskolázottság, annál erősebb, jobb a megőrzési-továbbadási hajlandóság és képesség < kevesebb a külső, „zavaró” tényező, kevesebb az idegen kulturális presztízselem	Minél magasabb iskolázottsági szintre való törekvés, a normaismeret fejlesztése, de ezek nincsenek ok-okozati összefüggésben egy-egy irányzat hatóerejével. Művészi szövegek esetében ez az összefüggés irreleváns
7. A hagyományozódás jellege	Közösségi szinten koherens hagyomány, a közösségi emlékezet képes „befoltozni” az esetleges történeti/egyéni inkoherenciát és traumákat	Történeti-művelődéstörténeti okokból részben inkoherens szakaszok egymásutánja, az írásbeliség korai századaiban megsemmisült írásművek űrt hagynak maguk után
8. Nyelvi hagyománytisztelet	Részben műfaj- és előadásmód-függő (közösségi vs egyéni), de a viszonylagos alkotói szabadság ellenére általában erős: archaikus imaformák, sőt értelmüket veszített mondókák továbbélésében is megfigyelhető	Esetleges, erősen korszak-, irányzat-, műfaj- és alkotófüggő
9. Prozódia nyelvi konzerváló ereje	Prozódiailag kötött, (különösen is énekelt) műfajokban jelentős	Többnyire indifferens, az alkotói attitűdtől függő archaizálás sem prozódiai kötöttségű

1. táblázat: Folklor(szövegek) és írásbeliség hagyományképző és -őrző erőinek összehasonlítása

5 Normatív a modern köznyelvi standardizációs törekvések értelmében.

Hely hiányában ehelyütt eltekintek e kilenc pont részletes, példákkal tarkított elemzésétől, másutt azonban, *Folklór és nyelvtörténet* c. monografikus munkámban ezt meg fogom tenni. A táblázat rövid, értékelő mondatai véleményem szerint önmagukért beszélnek: a folklórszövegek időbeli távlatja sokszorosa lehet az írott szövegekének, adott nyelvközösség folklóremlékezete még szélsőséges történeti traumák (pl. tatárjárás, törökdhülés, Habsburg-elynyomás történeti tetópontjai) esetén is koherens maradhat, mi több, megtermékenyítően hathat, ugyanez a korai írott szövegek történetéről korántsem állítható. Ami nyomtalanul porrá ég, az a nyelvközösség számára gyakorlatilag elvész, avagy paradox módon a szájhagyomány élteti tovább. A nyelvi archaizmusokat konzerválni képes prozódiai kötöttségek (dallam, ritmus) és egyéb kötöttségek (hagyománytisztelet, átörökítési igény) a folklórműfajok jelentős részében számottevőek, az írásbeliség műfajainál ellenben másként és kevésbé jellemzőek.

Mindezek alapján elmondható, hogy *a szóbeliség műfajain keresztül is kirajzolódhat egyfajta magyar nyelvtörténet*, alkalmasint kissé más és talán a mindenkori élőnyelvhez közelebbi is, mint amelyet a magyarországi latinitás kódexirodalmának, és általában véve az írott nyelvváltozatoknak a nyelvtörténete mutat. Nem mellesleg előbbi érdemi kiegészítése lehet utóbbinak, azaz az írott nyelvváltozatok történetének.

Júlia szép leány és Márton szép Ilona- balladák: források és motívum- elterjedtség

A Júlia szép leány szövegét, annak is Fehér-Nyikó menti (Korond-környéki) változatát elsőként Gyulai Pál tette közzé a Szépirodalmi Figyelő 1862. július 31-i számának címlapján, *Két ó-székelly ballada* c. ismertetése második részében (Gyulai 1862, 193.). Ezt, mint különleges értékű darabot, az akkor már sajtó alatt lévő Kriza-féle *Vadrózsák*-ból emelte ki Gyulai, a Batori Boldizsárral együtt. Lelkesedésének igazolására elegendő egyetlen mondatát idéznem:

„Sokszor gondoltam, ha én legalább vagy harminc ilyen összegyűjthetnék, bizonyára gazdagítanám irodalmunkat annyi, ha nem több jó balladával, mint amennyit műköltészetünk fel bír mutatni” (idem: 177).⁶

A Mennybe vitt leány-balladatípusról Domokos Pál Péter írt monografikus igényű tanulmányt 1959-ben, feltárva annak addig megismert összes változatát és eurázsiai motívum-kapcsolatait. Faragó József 1962-es (1968-ban bővített) tanulmánya valójában ennek továbbvitele és kiegészítése egy újabb megismert balladavariánssal (l. Domokos 1990, 1.; Faragó 1977, 136–176.). E tanulmányokból tudjuk, hogy a korondi változat mellett még 12 variáns vált ismertté, egytől-egyig a magyar nyelvjárasterület keleti részéből: hat a székely vidékekről, további hét pedig a moldvai csángómagyaroktól Diószegről, Forrófalváról, Klézséről és Trunkról. Faragó 1968-ban még egy nyugat-maroszeiki, 1931-ben lejegyzett, *Judika szép leány* c. változatról ad hírt, ez a székelyföldi változatok legkésőbbi ismert emléke. Ezzel szemben Moldvában még a XX. század második felében is az élő folklór részét képezték a Márton szép Ilona-variánsok.

Balladánk motívumsora (Domokos 1990, 38–44.) szerint az Európa-szerte elterjedt Regina-dalokkal mutat tartalmi rokonságot, de míg Júlia (Márta/Zsuzsanna/Ilona) a természetben gyűjti virágait, Regina egy kertben teszi ezt; Júlia a magas mennybe tekint, Regina csak körülnéz; Júlia égből aláereszkedő fodor fejér bárányt lát, Regina egy aranyhajú ifjú képében Jézust pillantja meg; Júliát a bárány, Reginát Jézus hívja a mennybe; mindketten csodás módon lépnek be a mennyeknek kapuján. Az eurázsiai folklórban szultánleánytól a magyar nagyváradi kapitánylány-változatokig számos műfajban, legendákban, mesékben ismétlődik a tér- és idődimenziók ismételt átlépésével bővített motívumsor. A magyar szájhagyományban A nagyváradi kapitánylány és számos mese megeleveníti ezt (Faragó 1977, 155–170.).

A motívumok esetén vándorlása-öröklődése egyes folklórműfajok között természetes, Voigt szavaival élve „[...] az egyes folklórműfajok nem

6 Gyulai lelkesültségének megértéséhez egy adalék. Vörösmarty és Czuczor balladái már mind készen álltak: Vörösmarty már hét éve halott, Czuczor pedig immár kizárólag A magyar nyelv szótárának szenteli idejét-erejét. Arany János nagykorösi balladakorszaka is lezárult, éppen ezután kezdte el Pesten szerkeszteni a Szépirodalmi Figyelőt!

élnek egymástól izoláltan: rendszerszerűen függnek össze egymással. Az egyik módosulása befolyásolja a másikat. [...] Még ennél is tovább mehetünk, hiszen nem csupán a népköltészeti műfajok függnek így össze egymással, hanem ezek rendszerszerűen kapcsolódnak a népzene és a néptánc jelenségeihez, és természetesen a néphit és népszokás tényeihez is.” (Voigt 2000, 86–87.). Az ilyen motívumvándorlással pedig mint újabb koherenciánövelő és konzerváló tényezővel is számolhatunk, hiszen egy-egy nyelvi archaizmus prozódiai kötöttsége önmagában még nem jelent feltétlen műfaji kötöttséget.

A Júlia szép leány-motívumok közül a virágszedésnek, mint folklórnyelvi archaizmusnak lehetséges nyelvtörténeti távlatait a következőkben próbáljuk körvonalazni, a többi motívumra (*nyitatlan megnyílek* stb.) ehelyütt területi okokból nem térhetek ki.

Folklórnyelvi archaizmusok: a jelöletlen tárgy + infinitívuszi szerkezet

A továbbiakban a folklórnyelvi archaizmusokat elemezve a Gyulai és Kriza közölte udvarhelyszéki (Fehér-Nyikó menti) változat volt a kiindulópontom. Ennek szövegéből emelek ki néhány érdekes részletet. A területi keretek nem teszik lehetővé, hogy minden archaikus nyelvi jelenségre kitérjek, így pl. a fonológiai sajátosságok elemzésére sincs ehelyütt mód, noha pl. a *hód-kócs* szavak párhuzamos nyelvföldrajzi-etimológiai elemzése is számos tanulsággal járna, mint ahogy számos, a balladában és variánsaiban előforduló mellékmondatértékű igenévi szerkezet tárgyalása is. Ehelyütt egyet emelek csak ki, a főcímben jelzettet, mely egyébként célhatározói mellékmondatdal egyenértékű igenévi szerkezet is egyben, de ennek a mondattani szempontnak a részletes kifejtésétől most szintén el kell tekintenünk.

A Júlia szép leány már ismertetett, udvarhelyszéki változata kezdősorainak nemcsak tájnyelvi szépsége, múltidő-használata, hanem az abban rejlő jelöletlen tárgy szerkezetek is megragadhatnak minket:

(1) Julia szép leány (Gyulai 1862, 193.–Krizsa 1863, 270. sz). <Fehér-Nyikó mente⁷

*Julia szép leány egykoron kimöne,
Búzavirág szödni a búzamezőbe,
Búzavirág szödni, koszorúba kötni,
Koszorúba kötni, magát ott mulatni.*

A szerkezet alaktani elemzése glosszázva így fest:

(1a) Búzavirág	szöd-ni	a búzamező-be
cornflower.NOM-ACC	pickle-INF	wheatfield-ILLAT

A régi beszélt nyelvből a szájhagyományban maradtak ránk e jelöletlen formák, melyeknek lényege, hogy az igenév tárgya (eseteinkben itt főnévi igenév) nem kap *-t* ragot, azaz formálisan megegyezik az alanyesettel (nominatívusszal).

Hasonló archaikus szerkezetek némi szerencsével még ma is hallhatók Moldvában s Székelyföldön, idősebbek még mindig elmennek *baba látni* vagy éppen *halott látni*, ugyanakkor ennek az infinitívuszi szerkezetnek a vonzat-tárgya a köznyelvben már a Kárpát-medencei magyar nyelvterület legnagyobb részén évszázadok óta tárgyragot kap. Régi stílusú balladákban általános folklórnyelvi archaizmusról beszélünk, sőt új stílusú balladákban is előfordul hagyományörzés és/vagy prozódiai kötöttség okán: *Uram a városba piros csidma vönni*, mondja Gyurka szeretője, miközben incselkedve hívja kedvesét.

Utóbbi ballada két sorát érdemes közelebről is szemügyre vennünk, hogy megértsük, milyen helyzetekben konzerválhat(ott) a prozódiai kötöttség, s milyenekben nem. Ebből az archaikus szerkesztésmód egyéb szabályaira is következtethetünk.

(2) A nagy hegyi tolvaj (Kallós 1973a, 107–109.) <Lészped, 1955

*Mert most es odavan keresztút állani.
Keresztút állani, ermén papat elni,*

A jelöletlenségnek ugyanis voltak bizonyos aspektuális mellékjelentései is, leginkább az igenévvel kifejezett cselekvés folyamatosságának (és így egy-

⁷ A folklórszöveg-részletek forrásjelölő sora (idézet sorszámával) abban az esetben tartalmazza az adatközlés helyét, az adatközlő nevét és születési évét, ha azt az idézett forrás-mű feltünteti.

úttal befejezetlenségének) középpontba állítása. A szó szerkezet igenévi alaptagja (régense), a főnévi igenév (infinitívusz), mint latin neve is mutatja, eleve határtalan egy ragozott igealakhoz képest, hiszen sem időbeni, sem módbeli kötöttsége nincs. Ráadásul ezekben a szerkezetekben szinte kizárólag igekötő nélküli, tartós, de legalábbis befejezetlen cselekvést jelölő ige állhat. Így tehát többszörösen is elvárható és érthető, hogy a grammatikai kényszer a lehetséges kontextuális párhuzamot is felülírja. Nem is tehet mást: alapvető tény, hogy a prozódiai és más konzerváló erő által megőrzött folklórnyelvi archaizmus helyes nyelvtani forma, tehát nem arról van szó, hogy a prozódia kényszerített ki szokatlan, netán agrammatikus formákat, hanem épp fordítva: a prozódia őrizte meg a régiséget, olyan formákat, melyek később kötetlen pozíciókban a bekövetkező nyelvváltozások miatt eltűntek.

Folklórnyelv-történeti példáinkban szépen nyomon követhetjük mindezt. Különösen érdekes és részben egyedülállóan archaikus tárgyjelöletlenséget őriz egy tizenharmadik századi, vihart űző imádság. (Formáját tekintve apokrif ima, funkcióját tekintve ráolvasó, a keresztény-pogány kevert tudatú szövegek érdekes példája.) *Kösziklák rontani* sorában egészen ritka, többes számú jelöletlen tárgyat látunk (a szöveget elemző és közlő Jankovics kösziklák[nak] betoldása a különleges jelöletlen tárgy fel nem ismeréséből fakadó *lapsus*, a részeseset (datívusz) feltételezése itt tartalmi, prozódiai, nyelvtörténeti és tipológiai okból is erősen kétséges).

(3) Archaikus apokrif ima (Jankovics 1981: 330)

Ez szot monda pokol Szél, pokol Eseö, pokol Fergetegh,

***Enis megjek büneos Adam feoldere termeo szem teordelni,
aldot buza veszteni,***

ez szot monda Urunk Jesus Christus,

*poronczolok az en mennyey Szent Attyamnak szajabol szarmazott
Szent ighjjivel, szent hatalmaual,*

hogj ne mehes, hanem teryj el inset,

s menny el kegjetlen kietlen keo szal rontany,

fürteos fenyeo teordelni,

keo sziklak[nak] rontani.

(4) példáján egy Vadrózsák-népdalban látunk hasonló jelenséget. Figyelemre méltó időrendileg, hogy a moldvai anyagban Kallós Zoltán korai és ké-

sőbbi gyűjtéseiben is megjelenik ez az igen archaikus szerkesztésmód, azaz itt idő(s)ebb), széles repertoárú adatközlők esetében még a XX. század második harmadáig is megőrzött archaizmust látunk, vö. (5, 6).

(4) Népdal (Krizsa 1863, 45. vers)

Ahol a guzsalyból gyakron tüzet tősznek,

Egy küs fonal fonni csépnyelet keresnek,

(5) Népdal (Kallós 1973b, 117–118.) <Klészse, 1955, Miklós Gyurkáné Szályka Rózsa

E legiények nyárba mennek kaszálni,

Télbe mennek ez erdőbe favágni.

(6) Görög Ilona (Kallós 1971, 421–425.) <Klészse, 1955

„Anyám édesanyám,

Eresszen el engem arany guzsaly látni,

Ezüst orsó látni.”

„A nagy hegyi tolvaj” és „Görög Ilona” balladájában, A Kriza és Kallós lejegyezte népdalban egyértelműen nem-perfektív aspektusú verbum infinitummal van dolgunk, amelyek többsége ráadásul duratív is. Ahol ez az aspektuális feltétel nem teljesül, ott jelölt tárgy áll, pl. (2) második sorában.

A következő jelöletlen tárgyas infinitívuszi példák már archaikus imákból származnak, melyek eredeti gyűjtési időpontja sok esetben 100–120 évvel későbbi, mint a legkorábban gyűjtött, idézett ballada- és népdalvariánsoké. Az apokrif archaikus imákban való megőrződést további konzerváló tényező is segítette: a szöveg spirituális tartalma.

(7) 3. imádság, (Erdélyi 1976, 104.) <Kallós Zoltán <Lészped, 1971, Harangozó Jánosné Bartos Margit, sz. 1901.

Elindula bódugságos Szűz Mária az ő áldott szent fiával,

Fehér fátyoljával,

*Három szál gyortyájával a szent templomba **misehallgatni***

(8) 106. imádság (Erdélyi 1976, 377) <Tengőd, 1970, Kovács Józsefné Horváth Ilona, sz. 1913.

Hadd mennek

Úr szine látni,

Szent sebeit kötni...

(9) *Archaikus ima* (Takács 2001, 144.) <Pottyond, 1996, Varga Ignácné Kovács Ágnes sz. 1916.

Nyiccs kaput, angyal,

Nyujcs kezet, Mária,

Mer' most megyek örök vendég fogadni,

Békesség szerzeni,

Aranyház csináltatni,

Kivel aranyos, belül irgalmas,

Lássunk a példák között egy műfaji szempontból különleges ritkaságot: Vikár Béla egy századfordulón gyűjtött somogyi mondókaváltozatban is talált még hasonló archaizmust.

(10) *Kiszámoló* (Vikár 1905, 254.) <Csököly

Elmöntem én a szőlőrül

Szöllő-csipögetni,

Utánam gyütt az én bátyám

Engöm verögetni.

Ezek a főnévi igenév előtt álló jelöletlen vonzattárgyas szerkezetek legtovább és leginkább a keleti nyelvjáróterületen gyűjtött archaikus balladavariánsokban és az erősen hagyományörző nyelvezetű apokrif imádságokban maradtak fenn, Erdélyi Zsuzsanna somogyi példái egy részében is moldvai születésűek voltak az imák tudói. A huszadik század második felében már a legidősebb mesélők repertoárjából is elkezdtek kikopni ezek a formák, sokan talán már értelmezhetetlennek, vagy egyszerűen saját nyelvi világuktól távol esőnek kezdték érezni ezt a típusú tárgyjelöletlenséget (erre nézve részletes esettanulmányt közlök *Folklór és nyelvtörténet* c. készülő könyvemben). A keleti nyelvjáróterületen grammatikai *survival*-ként Pozsony Ferenc több gyűjtésében is előfordul, sőt, mint fennebb említettem, egy-egy idiomatikus fordulatban még ma is hallható a főnévi igenév jelöletlen vonzattárggyal, elsősorban moldvai csángómagyar beszélők körében.

Pozsony Ferenc jegyezte le és tette közzé Furus Máténé Majlát Anna virasztóénékét, melyet 1982 tavaszán énekelt el egy idős zabolai ember virasztóján. Ebbe az idős asszony több balladatörédéket is beleszótt, melyekben a jelöletlen vonzattárgyas főnévi igenév többszörösen előkerül:

(11) Balladatöredék virrasztóénekekben (Pozsony: 1984, 43–52.) <Zabola <Furus Máténé Majlát Anna)

39. – *Hát apád hol vagyon, asszonykám, csillagom?*

– *Apám az erdőben, apró vessző vágni,*

Apám az erdőben, apró vessző vágni.

40. – *Hát anyád hol vagyon, asszonykám, csillagom?*

– *Anyám a faluban, apró csiprot venni,*

Anyám a faluban, apró csiprot venni.

41. – *Hát bátyád hol vagyon, asszonykám, csillagom?*

– *Bátyám a városban, apró csitkó venni,*

Bátyám a városban, apró csitkó venni.

42. – *Hát nénéd hol vagyon, asszonykám, csillagom?*

– *Néném a patakon, apró gúnya mosni,*

Néném a patakon, apró gúnya mosni.

A dél-bánáti Székelykevéen 1992-ben írta le egy 92 esztendőss asszony, László Erzsébet Mária imádságában e sorokat: *Mert most megyek Űrszínt látni, Örök vendég fogadni, Békesség szerezni* (Silling 2003, 352.). A legnagyobb utazás kapujában ezer évnél is idősebb nyelvtani formába öntötte mennyei reménységét.

Ezek a magyar folklórnyelvi archaizmusok azért is értékesek, mert hozzájuk hasonló infinitívuszi ige jelöletlen vonzattárgya + infinitívusz típusú szerkezet már korai kódexirodalmunkban is csak ritkásan fordul elő: *iouo eg nemberi... viz mereiteni* (MünchK. 87 va). Igaz, a latin *accusativus cum infinitivo* szerkezetnek (12) számtalan kódexirodalmi előfordulása van, utóbbi azonban szigorúan jelölt tárgyat tartalmaz, és mondatszerkezetében is alapvetően eltér a fentebb tárgyalt magyar típustól, ugyanis a *patrem* nem a *verbum infinitum*, hanem a *verbum finitum* vonzata.

(12) Latin

<i>vide-o</i>	<i>patrem</i>	<i>venire</i>
lát-PRS.SG1	atya+ACC	jön+INF
'atyámat látom jönni'		

Areális kapcsolatok: tipológiai párhuzamok a Volga–Káma–Belaja mentén. Kiterjesztett magyar nyelvtörténet?

A magyar szerkezettel tipológiai szempontból azonosat találunk a mari (cse-remisz) nyelvben, és ezek együttesen figyelemre méltó tipológiai hasonlóságot mutatnak a Volga–Káma–Belaja vidéke törökségi nyelveinek hasonló struktúráival. A mariban a *kimönék búzavirág szödni*-típusú forma a magyartól eltérően ma is élő. Az igenévi tárgy jelöletlensége a mariban nagymértékben függ az igeszemlélettől (igeaspektustól). Ha a szerkezet aspektusa folyamatos és/vagy befejezetlen (imperpektív), akkor a tárgy általában jelöletlen marad, ha viszont befejezett (perfektív), akkor a tárgy jelölt lesz. Ezzel gyakorlatilag megegyező aspektuális distinkciót figyelhettünk meg magyar folklórnyelvi példáinkban.

(13) Mezei mari köznyelv (Alhoniemi 1985: 48)

<i>Kapka</i>	<i>pačas</i>	<i>it</i>	<i>läk!</i>
Kertkapu [NOM]	nyitni	PRS.NEG.Sg2	megy.IMP

‘ne menj kapu[t] nyitni!’

(14) Mezei mari köznyelv (Galkin 1964, 45.)

<i>Плотник-влак</i>	<i>nört</i>	<i>чонаш</i>	<i>кая-т.</i>
Ács-PL	ház [NOM]	épít.INF	megy-Pl3

‘Az ácsok ház[at] építeni mennek’

(13) és (14) mari példáiban befejezetlen a cselekvés szemléletmódja, és a *kapka* ‘kapu’, *pört* ‘ház’ tárgyak nem kapnak tárgyragot. A szabályok azonosak a teljes mari nyelvterületen, a baskíriai mariig (legkeletibb mari nyelvjárásig) bezárólag:

(15) Baskíriai mari (Saypasheva < Pünž’er 3, 2014)

<i>musuljmanskij kladbis’ e</i>	<i>yoč</i>	<i>kaj-äš-na</i>	<i>olma</i>	<i>поу-аš.</i>
muszlim temető	át	megy-PST1-1PL	alma	gyűjt-INF

‘A muszlim temetőn keresztül mentünk almát [tkp. alma] szedni’

A bolgár-török nyelvek közvetlen Volga–Káma-vidéki utódában, a csuvas-

ban, ezen túl pedig a kazányi tatárban is megtaláljuk a magyar és a mari *búzavirág szödni* szerkezet pontos tipológiai mását, ugyanakkor hozzá kell tenni, hogy a tárgyjelöletlenség köre e nyelvekben már szélesebb és együttesen különbözik a jelenség magyar-mari disztribúciójától. A Volga–Káma–Belaja nyelvi areában, ahol kimutathatóan több mint ezer éve élnek együtt uráli és altáji nyelveket beszélők, a többi nyelvben (udmurt, tatár, baskír, csuvas) a tárgy grammatikai típusú határozatlansága általában véve a tárgy jelöletlenségét vonja magával, míg határozottsága a (tárgy)esetragos jelölést. Ezt Volga–Káma–Belaja-vidéki törökös tárgyjelöletlenségnek is nevezhetnénk, mely láthatóan jóval tágabb a magyar-mari igenévi, aspektuálisan kötött használatnál. A ragozott ige vonzattárgya is jelöletlen, ha a tárgy határozatlan (16), ellenben rögtön tárgyragos a vonzattárgy, ha kontextuálisan és/vagy grammatikailag határozott, pl. valamilyen deiktikus elemmel egészül ki (17, 18).

(16) csuvas köznyelv (Krueger 1961)

<i>epě</i>	<i>kěneke</i>	<i>il-tem</i>
én	könyv (NOM.ACC)	vesz-PRAETVxSG1

'könyvet veszek'

(17) csuvas köznyelv (Krueger 1961)

<i>kěneke-ne</i>	<i>vula-t</i>
könyv-ACC	olvas-VxSG3

'ő olvassa a könyvet'

(18) csuvas köznyelv (Krueger 1961)

<i>epě</i>	<i>sakă</i>	<i>kěneke-ne</i>	<i>ile-těp</i>
én	ez	könyv-ACC	vesz-VxSg1

'megvettem ezt a könyvet'

Összegezve tehát a grammatikai jelenség elég általánosan elterjedt az uráli és az altáji nyelvekben is⁸, ám a magyar folklórnyelvi archaizmusokkal tökéletesen pontos szerkezeti párhuzamot csak a mariban találunk, mint ahogy

8 Indoeurópai, nem gazdag névszóragozású, vagy éppen névszóragozás nélküli nyelvekkel való tipológiai egybevetés ugyan lehetséges, de nem vezet túlságosan messzire, hiszen a potenciális (formális) tárgyjelöletlenség pl. az olaszban vagy az angolban, ahol ma már gyakorlatilag nem létezik névszóragozás, szinte 100 %-os.

egyébként a magyarban és a mariban a tárgy jelöletlenségének teljes rendszere csaknem azonos. A következő csuvas és tatár példa mindenesetre az (1)–(15) példákkal azonos.

(16) Csuvas (Krueger 1961, 157., 203. < Paasonen 1949)

<i>Karta-na</i>	<i>laša</i>	<i>tít-ma</i>	<i>kay-nă.</i>
ménes-OBV	ló [NOM]	fog-INF	ment-PST.PTC

‘a ménesbe ló [lovat] fogni ment’

(17) Kazányi tatár (Poppe 1968, 138.)

<i>Эбу</i>	<i>чыг-ын</i>	<i>кит-те</i>	<i>сыер</i>	<i>сав-ар-га,</i>
Nagymama	menve-PRS.CVB2	indul-PST:3SG	tehén [NOM]	fejni-FUT.

PTC-DAT

<i>бабай</i>	<i>чыг-ын</i>	<i>кит-те</i>	<i>утын</i>	<i>яр-ыр-га.</i>
nagypapa	menve-PRS.CVB2	indul-PST:3SG	tűzifa	vágni-FUT.PTC-

DAT

‘Nagymama kimegy tehén [tehenet] fejni, nagypapa kimegy tűzifa [tűzifát] vágni.’

Ezen Volga–Káma–Belaja vidéki egyezéseket még érdekesebbé teszi a nyelvföldrajzi kontrollvizsgálat: a magyar jelenlegi és Kárpát-medencei történeti nyelvi környezetében a X. század után, azaz az érintkező szláv, germán és a neolatin nyelvekben-nyelvjárásokban nincs ilyen szerkesztésmód. A Volga–Káma vidékétől északra és nyugatra beszélt nyelvekben (finnugor nyelvek, orosz nyelvjárások) sem találjuk ennek pontos megfelelését. Nyelvföldrajzi szempontból, az egyáltalán lehetséges areális kontroll végeztével tehát egyértelmű, hol lehet keresni a magyar szerkesztésmód nyelvi kapcsolatait.

Ezek alapján a Volga–Káma–Belaja vidékére jutunk, az area keletebbi fele gyakorlatilag az Uráli déli átjáró tág környezete, ahol mindenképp számolnunk kell ősmagyar szállásterületekkel is, legalább a Kr.u. IX. századig.⁹ A lehetséges kezdő időpontot (az ősmagyaroknak tekinthető etnikum itteni jelenlétének kezdetét) jó eséllyel lehetetlen tisztán nyelvészeti módszerekkel meghatározni,

⁹ Nyilvánvalóan tovább is, a (baskíriai) keleti magyarok csoportjának nyomai az 1237-ben területüket érő mongol invázió után tűnnek el.

annál is inkább, mivel az area egyes altáji kontaktnyelvei ennél is későbbi keletűek. Azt a kérdést mindenesetre érdemes feltenni, hogy mikor jelenhettek meg ezen a vidéken a nomád nagyállattartó ősmagyarok itteni csoportjai? Véltetően jóval korábban a történeti szakirodalomban gyakorta felbukkanó Kr. u. VI. századnál (l. pl. Fodor 2009, 38–39.). Egyrészt a sztyeppei civilizációkat tekintve nincs értelme rigid birodalmi és etnikai határok, döntően egynyelvű közösségek feltevésének (vö. Csáji 2007, 20–34.), másrészt teljesen valószínűtlen néhány ezer éves távlatban Eurázsia területén szűk területen uráli vagy indoeurópai őshazát, majd onnan az evolucionista képlet szerinti, jól körülírható nyelvi-etnikai kirajzásokat feltételezni, mely szerint az ősmagyarok akár másfélezer éven át kizárólag az Urál szibériai oldalán lettek volna, majd kompaktan és viszonylag egyszerre tovább vándorolva megjelentek Európában. A valóság összetettebb, sokszínűbb, mozaikszerűbb kellett legyen a mai eurázsiai nyelvcsaládok születésében, hiszen azok nem egy körös-körül lakatlan, nyelvíleg néma Euráziában formálódtak! Ugyanígy etnikumok-nyelvek mozaikszerű egymás mellett élése jellemezte a sztyeppei nomadizálás övezetét is.

Tény az is, hogy ez a terület volt Julianus barát terminusával Magna Hungaria, a domonkosrendi szerzetes 1236-ban ezen a hatalmas területen, valahol a Volga-mentén találkozhatott a keleti magyarokkal.¹⁰ A keleti magyarság (egyik?) nagy tömbje is ezen a nagy kiterjedésű területen élhetett egészen a XIII. sz. közepéig, amikor a Magyarországot is majdnem elsöprő tatárjárás véltetően végzetes pusztítást okozott a „rég Magyarországon”. Mindenesetre a XVI. századtól a keleti magyarság itteni jelenlétére utaló közvetett nyomok is elfogynak.

Összességében tehát azok a nyelvi kölcsönhatások, melyeknek beszédes, szép példája az írásunkban részletezett főnévi igenév+jelöletlen vonzattárgy típusú, fináliszi funkciójú igeneves szerkezet, egyértelműen keletre, a jelzett areába, az Uráli átjáróig vezetnek minket. Azt is meg kell azonban jegyezni, hogy vizsgált folklórnyelvi archaizmusaink tökéletes tipológiai párhuzamát a mari

10 A domonkosendi szerzetesek utazását kétségbe vonó, a történeti dokumentumoknak el-
lentmondó elképzeléseket, ill. azok cáfolatát nem tisztzem itt sorolni, ezt a vitát Györffy vé-
leményem szerint megnyugtatóan lezárta. (Györffy 1986, 7–57.).

nyelvben találtuk meg. Mindez fölveti az ősmagyar és az ősmari közti mélyebb nyelvi érintkezések kérdését is, ahogy azt is, hogy miért pont ebben a két, máig fent maradt nyelvben azonos a tárgyjelöletlenség rendszere, szemben ugyan-ezen area többi, ma is vizsgálható nyelvének (csuvas, tatár, baskír, udmurt) „törökös” tárgyjelöletlenségi disztribúciójával.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Alhoniemi 1985.** Alhoniemi, Alho: *Marin kielioppi*. Suomalais-ugrilainen Seura, Helsinki.
- Csáji 2007.** Csáji László Koppány: *A sztyeppei civilizáció és a magyarság*. Ómúltunk Tára 1. Cédrus Művészeti Alapítvány–Napkút Kiadó, Budapest.
- Domokos 1990.** Domokos Pál Péter: *Múltbanézó*. Magvető Kiadó, Budapest.
- Erdélyi 1976.** Erdélyi Zsuzsanna: *Hegyet hágék, lőtöt lépék. Archaikus népi imádságok*. Magvető, Budapest.
- Erdélyi 1999.** Erdélyi Zsuzsanna: *Hegyet hágék, lőtöt lépék. Archaikus népi imádságok*. (Harmadik, bővített kiadás) Kalligramm, Pozsony, 1999.
- Erdélyi 2015.** Erdélyi Zsuzsanna: *Múltunk íratlan lírája. Az archaikus népi imádságműfaj háttérvilága*. Kalligramm, Pozsony, 2015.
- Faragó 1977.** Faragó József: *Balladák földjén*. Kriterion Könykiadó, Bukarest, 1977.
- Fehér 2020.** Fehér Bence: *A Kárpát-medencei rovásírásos emlékek gyűjteménye I. Korai emlékek (1599 előtt) és kései feliratos emlékek. A Magyarságkutató Intézet Kiadványai 12*. Magyarságkutató intézet, Budapest, 2020.
- Fodor 2009.** Fodor István: *Magyarország története. Őstörténet és honfoglalás*. Kossuth kiadó, Budapest, 2009.
- Galkin 1964.** Galkin, I. S.: *Istoricheskaja grammatika marijskogo jazyka I*. Mariskoje knizhnoje Izdatelstvo, Joskar-Ola, 1964.
- Györffy 1986.** Györffy György: *Julianus barát és a napkelet fölfedezése*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1986.
- Gyulai 1862.** Gyulai Pál: *Két ószékely ballada. Szépirodalmi Figyelő*, (1862) II. sz. 177–179, 193–197.
- Hoppál 2006.** Hoppál Mihály: *Gyermekijesztők*. In: *Hiedelem és hagyomány*. L'Harmattan, Budapest. 161–178.
- Jankovics 1981.** Jankovics József: *Négy archaikus ima. Irodalomtörténeti Közlemények*, 85. (1981) 3. sz. 329–331.
- Kallós 1971.** Kallós Zoltán: *Balladák könyve. Élő hazai magyar népballadák*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1981.
- Kallós 1973a.** Kallós Zoltán: *Balladák könyve. Élő erdélyi és moldvai magyar*

- népballadák*. Magyar helikon, Budapest, 1973.
- Kallós 1973b**. Kallós Zoltán: *Új guzsalyam mellett*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1973.
- Kelemen 1937**. Kelemen József: Egyedem-begyedem. Folklorisztikai és nyelvészeti tanulmány a kiolvasó gyermekversek kezdetéről. *Nyelvészeti Tanulmányok, VIII*. Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt., Szeged, 1937.
- Képes 1976**. Képes Géza: *Az idő körvonalai*. Magvető Kiadó, Budapest, 1976.
- Kiss Jenő 2018**. Kiss Jenő: A nyelvtörténetírás forrásai. In: Kiss Jenő–Pusztai Ferenc (szerk.): *A magyar nyelvtörténet kézikönyve*. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2018. 48–51.
- Kodály 1960**. Kodály Zoltán: *A magyar népzene*. Editio Musica, Budapest, 1960.
- Korompay 2017**. Korompay Klára: Szókészlettani vizsgálat az archaikus népi imádságok köréből: A középkori Grál-motívum kifejezőkincse. In: Benő Attila et al. (szerk.): *Tudományköziség és magyarságtudomány a nyelvi dimenziók tükrében. A VIII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus három szimpoziумának előadásai*. Termini Egyesület, Törökbálint, 2017. 44–51.
- Kriza 1863**. Kriza János: *Vadrózsák. Székely népköltési gyűjtemény I. kötet*. Steindl János biz., Kolozsvár, 1863.
- Krueger, John Richard 1961**: *Chuvash Manual: introduction, grammar, reader and vocabulary*. IUUAS 7. Indiana University, Bloomington, 1961.
- Meri 1976**. Meri, Lennart: *Hõbevalge*. Eesti Raamat, Tallinn, 1976.
- Pais 1971**. Pais Dezső: Hozzászólás Erdélyi Zsuzsanna előadásához. (Archaikus és középkori elemek népi szövegekben). *Etnographia*, (1971) 3. sz. 365–367.
- Peegel 2006**. Peegel, Juhan: *Eesti vanade rahvalaulude keel*. Eesti Keele Sihtasutus, Tallinn, 2006.
- Pomozi 2018**. Pomozi Péter: Igeidők és evidencialitás a TAM(E)-modell tükrében az ősmagyartól az ómagyarig. In: Balázs Géza–Minya Károly–Pölcz Ádám (szerk.): *Az idő szemiotikája*. Magyar Szemiotikai Társaság, Budapest, 2018. 231–241.
- Pomozi 2020**. Pomozi Péter: A történeti folklórlingvisztika nyelvtörténeti távlatai. In: Karácsony Fanni–Pomozi Péter (szerk.): *Néphagyomány és nyelvi hagyomány. A velünk élő hagyomány*. A Magyar Nyelv Múzeumáért Alapít-

- vány, Sátoraljaújhely–Széphalom. (Megjelenés alatt).
- Poppe 1963.** Poppe, Nicolas: *Tatar manual. Descriptive grammar and texts.* IUUAS 25. Indiana University, Bloomington – Mouton&Co. Hague, The Netherlands, 1963.
- Pozsony 1984.** Pozsony Ferenc: *Álomvíz martján. Fekete-ügy vidéki magyar népballadák.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1984.
- Saypasheva 2014.** Saypasheva, Anastasia: *Keleti (baskíriai) mari gyűjtés.* (Kézirat) 2014.
- Silling 2003.** Silling István: *Vajdasági népi imádságok és nyelvezetük.* Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2003.
- Simonyi 1907.** Simonyi, Siegmund: *Die ungarische Sprache. Geschichte und Charakteristik.* Verlag von Karl J. Trübner, Strassburg, 1907.
- Takács 2001.** Takács Sándor: *Aranykertbe aranyfa. Gyimesi, hárompataki, úz-völgyi csángó imák és ráolvasók.* Szent István Társulat, Budapest, 2001.
- Vikár 1905.** Vikár Béla: *Somogy megye népköltése.* Magyar Népköltési Gyűjtemény VI. Kisfaludy Társaság, Budapest, 1905.
- Voigt 2000.** Voigt Vimos: *Világnak kezdetétől fogva. Történeti folklorisztikai tanulmányok.* Universitas Kiadó, Budapest, 2000.
- Voigt 2011.** Voigt Vilmos: *Folklórlingvisztika.* e-nyelvmagazin.hu
<http://e-nyelvmagazin.hu/2011/03/19/folklorlingvisztika/>